

Kwartalnik Samorządowy

RADZIEJOWIANIN

Bezpłatny

Wydanie specjalne

ISSN 1732-4440

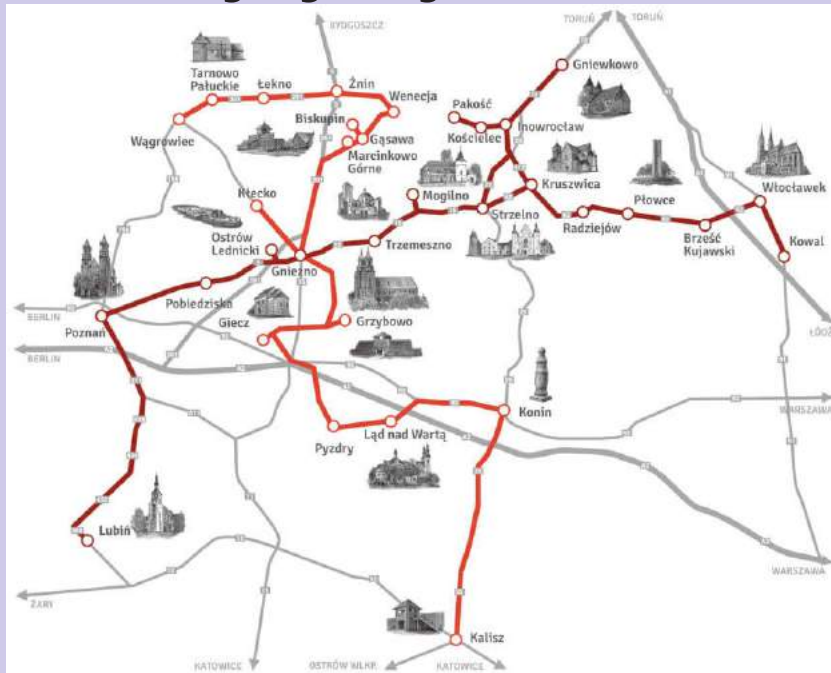
1252 - 2022
770-lecie nadania praw miejskich

Radziejów na szlakach turystycznych

SZLAK PIASTOWSKI

Przez Kujawy i Wielkopolskę przebiega jeden z najpopularniejszych szlaków turystycznych w Polsce. Wytyczenie szlaku było wynikiem przygotowań do obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Jego trasa łączy najważniejsze obiekty i zabytki naszej historii związanej z początkami państwa polskiego i okresem piastowskim.

Od kilku lat prowadzone są prace związane z usprawnieniem funkcjonowania szlaku piastowskiego. Rada Programowo-Naukowa ds. Szlaku Piastowskiego przeprowadziła audyt historyczno-turystyczny wybranych miejscowości i umieściła na szlaku także Radziejów. Rada Miasta Radziejów przyjęła dnia 28 marca 2014 r. uchwałę o przystąpieniu Gminy Miasto Radziejów do Organizacji Turystycznej „Szlak Piastowski” z siedzibą w Gnieźnie. Znajdują się tu obiekty zabytkowe powstałe w okresie piastowskim, tj. kościół franciszkanów p.w. Znalezienia Krzyża Świętego i kościół farny Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny.

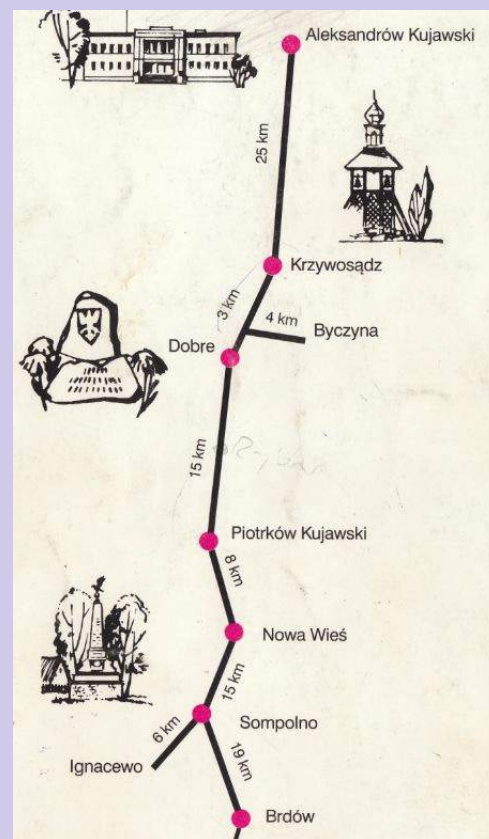

SZLAK POWSTANIA STYCZNIOWEGO

Szlak prowadzi przez miejsca związane z wydarzeniami powstania styczniowego 1863 r. na Kujawach.

Przebieg szlaku: ALEKSANDRÓW KUJAWSKI – SŁUŻEWO – STRASZEWO – ZAKRZEWO – SĘDZIN – KRZYWOSĄDZ – DOBRE – BYCZYNA - RADZIEJÓW — PIOTRKÓW KUJAWSKI – WÓJCIN – TOMISŁAWICE – NOWA WIEŚ - SOMPOLNO – IGNACEWO – BABIAK- BRDÓW – IZBICA KUJAWSKA – LUBRANIEC — BRZEŚĆ KUJAWSKI – WŁOCLAWEK

Radziejów leży na szlaku powstania styczniowego. W jego okolicy pierwszy dyktator powstania Ludwik Mierosławski stoczył dwie potyczki z wojskami rosyjskimi. 19 lutego 1863 r. doszło do bitwy pod Krzywosądzą, a następnie Dobrem, gdzie powstańcy ponieśli klęskę. Mierosławski ze swoim oddziałem dotarł do Radziejowa, skąd wyruszył do majątku Płowce, którego właścicielem był jego szwagier Biesiekierski. Następnie dyktator ruszył na południe, gdzie pod Nową Wsią 21 lutego 1863 r. jego wojska przegrały z oddziałami rosyjskimi. Tak zakończyła się tygodniowa kampania Ludwika Mierosławskiego na Kujawach. Bitwy te upamiętniają pomniki i mogiły powstańcze, znajdujące się w Borowie koło Krzywosądzki, Dobrem i Nowej Wsi.

SZLAK ŁOKIETKA

Szlak łączy miejsca związane z działalnością króla Władysława Łokietka oraz inne ważne z punktu widzenia historii i zabytków Kujaw. Został wytyczony w związku z obchodami 630 rocznicy bitwy pod Płowcami.

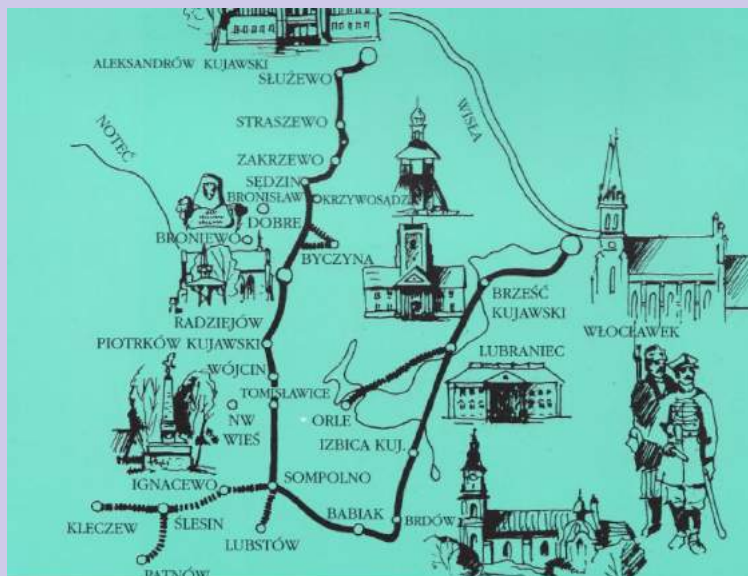
Przebieg szlaku:

INOWROCLAW – KRUSZWICA – CHELMCE – RADZIEJÓW – PLOWCE – OSIĘCINY – BRZEŚĆ KUJAWSKI – KOWAL – WŁOCLAWEK

Radziejów jest ściśle związany z osobą króla Władysława Łokietka. W 1298 r. władca wydał dokument lokacyjny dla Radziejowa na prawie magdeburskim. Na początku XIV w. w mieście ukrywała się jego żona Jadwiga, a schronienia udzielił jej mieszczanin radziejowski Gierko. Otrzymał on później od Łokietka stanowisko wójta radziejowskiego, a miasto król obdarzył licznymi przywilejami. Prawdopodobnie w Radziejowie urodziła się jego córka Elżbieta, przyszła królowa Węgier.

Radziejów, leżący na pograniczu polsko-krzyżackim, był wielokrotnie obiektem najazdów i podbojów ze strony zakonu krzyżackiego. 27 września 1331 roku nieopodal Radziejowa miała miejsce pierwsza faza bitwy pod Radziejowem-Płowcami.

W Radziejowie znajduje się Kościół Znalezienia Krzyża Świętego oraz klasztor franciszkanów. Obiekty zostały ufundowane przez Władysława Łokietka jako wotum wdzięczności za stoczoną bitwę z Krzyżakami.

POŁOŻENIE RADZIEJOWA

Radziejów to jedna z najstarszych i najważniejszych pod względem historycznym osad Kujaw. Pochodzenie jego nazwy tłumaczy miejscowa legenda. Opowiadają Kujawiacy, że po upadku raju pierwsi rodzice tułając się po ziemi, przyszli na Kujawy. Ponieważ Ewa była główną sprawczynią upadku, przeto Adam zwracał się do niej często z wyrzutami i żądał umiejętności zaradzenia złemu. Gdy w pielgrzymce swojej zatrzymali się na wzgórzu, na którym dzisiaj Radziejów leży, Adam poprosił Ewę o radę, co dalej ma czynić. Radź Ewo! - stąd Radziejewo, czyli Radziejów. Tyle legenda.

Nazwa miasta pochodzi prawdopodobnie od staropolskiego imienia osobowego Radziej, być może założyciela, albo właściciela osady.

Z kolei Maksymilian Borucki, w wydanej w 1882 r. monografii „Ziemia Kujawska” nazwę Radziejowa wywodzi od rad i wieców, ponieważ miasto od najdawniejszych czasów, aż do upadku Polski było miejscem, w którym odbywały się zjazdy sejmików ziemskich.

Radziejów położony jest na Kujawach, w centralnej części Polski, w regionie Pagórków Radziejowskich, wchodzących w skład Wysoczyzny Kujawskiej. Rzeźba terenu tego obszaru jest wynikiem ostatniego zlodowacenia. W krajobrazie dominują równinne lub faliste strefy moreny dennej, sandry i pagórki moren czołowych. Jednym z nich jest wzgórze o wysokości 127,3 m n.p.m., na którym usytuowany jest Radziejów. Wokół miasta rozciągają się bardzo dobrej jakości gleby - czarne ziemie.

Radziejów położony na trasie słynnego szlaku bursztynowego, blisko źródeł solnych, wśród urodzajnych gleb oraz na skrzyżowaniu szlaków komunikacyjnych, od najdawniejszych czasów przyciągał osadników. Takie położenie wpływało na wzrost znaczenia ekonomicznego i administracyjnego grodu.

Kujawy w późnym średniowieczu i okresie staropolskim były podzielone na dwa województwa brzesko-kujawskie i inowrocławskie. Radziejów wchodził w skład województwa brzesko-kujawskiego, jednego z najmniejszych w Królestwie Polskim. Powiat radziejowski był jednym z pięciu powiatów obok kruszwickiego, przedeckiego, kowalskiego i brzeskiego. Stanowił on siedzibę starostwa grodowego i stolicę powiatu sądowego. Odbywały się w nim sądy grodzkie i sądy ziemskie. Konstytucja sejmowa z 1510 r. wyznaczyła Radziejów na miejsce obrad sejmików ziemskich, czyniąc w ten sposób z miasta jeden z głównych ośrodków polityczno-administracyjnych ziemi kujawskiej.

W wyniku II rozbioru Polski w 1793 r. powiat radziejowski znalazł się w granicach Prus. W latach 1807-1815 stał się częścią Księstwa Warszawskiego wchodząc w skład departamentu bydgoskiego. Kongres wiedeński w 1815 r. wcielił ziemię byłego województwa brzesko-kujawskiego do terytorium Królestwa Polskiego. Tym samym znalazły się one pod panowaniem rosyjskim. Po klęsce powstania styczniowego rząd carski przystąpił do likwidacji autonomii ziem polskich. W 1867 r. Radziejów utracił prawa miejskie, a siedzibę władz powiatowych przeniesiono do Nieszawy. Po I woj-

nie światowej w 1919 r. odzyskał status miasta, wchodząc w skład powiatu nieszawskiego z siedzibą w Aleksandrowie Kuj. i administracyjnie przynależał do województwa warszawskiego, a od 1938 r. - do pomorskiego.

Do 1948 r. Radziejów pozostawał w granicach powiatu nieszawskiego, a następnie wszedł w skład powiatu aleksandrowskiego. Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z 12 listopada 1955 r. miasto stało się ponownie siedzibą władz powiatowych i zostało włączone do województwa bydgoskiego.

W 1975 r. wszedł w życie dwustopniowy podział administracyjny państwa. Powiat radziejowski zlikwidowano, a jego obszar wcielono do nowo powstałego województwa wrocławskiego.

W 1992 r. nastąpił rozdział Gminy i Miasta Radziejów na dwie odrębne jednostki administracyjne- Gminę Radziejów i Gminę Miasto Radziejów.

Od 1 stycznia 1999 r. zgodnie z trójstopniowym podziałem administracyjnym państwa na mapie Polski ponownie pojawił się powiat radziejowski, leżący w południowo- zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego.

Obecnie miasto zajmuje powierzchnię 5,75 km² i zamieszkiwane jest przez 5297 osób (czerwiec 2022). Od 1996 r. Radziejów należy do Kapituły Najstarszych Miast i Miejscowości w Polsce.

(Na podstawie: www.wartozobaczyc.naja.com.pl)

„RADZIEJOWIANIN” - Kwartalnik
Redaktor naczelny – PAWEŁ ŚRUBAS

Redakcja w składzie – T. Gadzinowska, D. Wielgosz, A. Wojciechowska,
Wydawca – Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. F. Becińskiego, ul Objezdna 33
Adres Redakcji – Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. F. Becińskiego, ul Objezdna 33,
www.bibliotekaradziejow.cdx.pl, tel. 54 285 32 80
e – mail : radziejowianin@umradziejow.pl

Pismo zrzeszone w Stowarzyszeniu Polskich Mediów

REDAKCJA ZASTRZEGA SOBIE PRAWO DO SKRÓTÓW NADESŁANYCH TEKSTÓW
PRAWA AUTORSKIE ZASTRZEŻONE

„Każdy znajdzie tu coś, co mu się nie spodoba. Każdemu jego małe oburzenie.”

(Józef Hen - pisarz, publicysta)

Szanowni czytelnicy

Jeszcze kilka lat temu zupełnie inaczej wyobrażałem sobie obchody 770-lecia nadania praw miejskich dla Radziejowa. Wtedy nikt, by nie pomyślał o jakiejś pandemii koronawirusa, nikt nie pomyślałby, że wielu z nam będzie chorować na jakiś Covid-19, a część będzie ciężko przechodzić tę chorobę. Nikt nie pomyślał, że tyle osób pożegna się z życiem przez Covid-19. Temu wszystkiemu towarzyszyło duże spowolnienie w gospodarce na całym świecie. Kiedy powoli pandemia wygasła, a gospodarka zaczęła się podnosić z zastoju i wszystko zaczęło iść w dobrym kierunku, 24 lutego tego roku Rosja napadła na Ukrainę. W środku Europy, w XXI wieku supermocarstwo atomowe, członek Rady Bezpieczeństwa ONZ, napada na sąsiednie suwerenne państwo Ukrainę. W krótkim czasie ucieka z Ukrainy przed wojną i śmiercią ponad 4 mln ludzi, głównie kobiety z dziećmi, z tego ponad 3 mln znajduje schronienie w Polsce. Ukraińcy dzielnie walczą z rosyjskim agresorem, wspomagani przez wolny świat dostawami sprzętu wojskowego i humanitarnymi. Polska jest w czołówce państw pomagających walczącej Ukrainie. To nasz kraj jest następny w kolejności wg. planów rosyjskiego agresora. Wszystko to miało i ma wyraźny wpływ na gospodarkę na całym świecie, również na budżety samorządów, w tym i na budżet Miasta Radziejowa oraz na nasze domowe budżety. Na całym świecie rządy podejmują działania mające złagodzić skutki kryzysu. Polski rząd również podjął takie działania nazywane „Polskim Ładem”.

W ramach „Polskiego Ładu” rząd wprowadził znaczne zmiany w podatkach. Zyskali na nich podatnicy o niższych dochodach, ale jednocześnie straciły samorządy. Dochody naszego budżetu miasta zmniejszyły się więc o 0,5 mln zł.

Z drugiej strony poważnemu zwiększeniu ulegają bieżące wydatki. Dlatego musimy podejmować trudne decyzje i ograniczać koszty. Już od ubiegłego roku w godzinach od 24-ej do 5-ej rano oświetlenie uliczne jest wyłączane. Oszczędności dotyczą również zmniejszenia o kilka etatów zatrudnienia w urzędzie i jednostkach. Pomimo tej trudnej sytuacji staramy się re-

alizować poważne inwestycje, korzystając przede wszystkim ze wszystkich możliwych środków zewnętrznych. Pod koniec ubiegłego roku został zakończony remont i modernizacja RDK. Koszt całkowity tej inwestycji to 510 tys. zł. (w tym dofinansowanie 175 tys. zł). RDK również zrealizował projekt Konwersja Cyfrowa Domów Kultury za 144 tys. zł. – w tym dofinansowanie 129 tys. zł. Obejmował on zakup sprzętu audio- video oraz serię szkoleń.

Podobnie zakończyła się realizacja budynku remizy OSP. Na piętrze rozpoczął działalność klub seniora „U Floriana”. Z parteru korzysta nasza jednostka MOSP. Koszt tych prac wyniósł prawie 2 mln zł. Z tego 85% to środki U.E., a 10% dotacja z budżetu Państwa i 5% z budżetu miasta.

W połowie ubiegłego roku zrealizowaliśmy modernizację ulicy Komunalnej (nawierzchnia, drogi i chodniki) – koszt całkowity – 975.285 zł, w tym dofinansowanie 486.542 zł z Funduszu Rozwoju Dróg Samorządowych.

Również w połowie ubiegłego roku został wykonany nowy plac zabaw przy ul. Toruńskiej za 330.620 zł, w tym dofinansowanie z U.E. 309.566 zł oraz nowy plac zabaw na błotach za 127 tys. zł.

W czerwcu tego roku (2022) zostanie zakończona przebudowa boiska piłkarskiego i bieżni lekkoatletycznej Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji. Z uwagi na rosnącą inflację, wzrost cen materiałów budowlanych i robocizny zostaliśmy zmuszeni podwyższyć wynagrodzenie wykonawcy robót o kwotę 233 tys. złotych. Szacujemy, że całkowity koszt prac wyniesie 3 mln złotych, w tym dofinansowanie z Ministerstwa Sportu w kwocie 1 mln. 288 tys. zł., pozostałość to środki miasta w kwocie 1 mln. 700 tys. zł.

Obecnie przygotowujemy projekt przebudowy ul. Brzeskiej, Ojca Św. Jana Pawła II. Zakres obejmuje wykonanie nowych nawierzchni dróg i chodników, przebudowę kanalizacji deszczowej, sieci wodociągowej i nowego oświetlenia. Koszt projektu- 116 tys. zł.

Dzięki uzyskanemu dofinansowaniu z Rządowego Funduszu Rozwoju Dróg w bieżącym roku zostanie przebudowana ulica Okrzei. Zostaną wyko-

Stadion Miejski przy ul. Sportowej

Sala widowiskowa Radziejowskiego Domu Kultury

nane nowe chodniki umocnienia skarp oraz nowa nawierzchnia asfaltowa. Całkowity koszt inwestycji wyniesie około 550 tysięcy złotych. Dofinansowanie z RFRD wyniesie nie więcej niż 247 tys. złotych. Planowany termin zakończenia inwestycji to październik bieżącego roku.

W ramach rządowego funduszu „Polski Ład” uzyskaliśmy dofinansowanie do przebudowy dróg gminnych w Radziejowie (obejmuje nawierzchnie dróg i chodniki). Zakres prac dotyczy ulicy Objezdnej (od skrzyżowania z ul. Brzeską do skrzyżowania z ul. Parkową), oraz ul. Dolnej w całości, a także ul. Szpitalnej w całości (tj. od skrzyżowania z ul. Kruszwicką do skrzyżowania z ul. Szybka) – odcinek około 2,2 km. Umowy na wykonanie robót drogowych zostały zawarte w dniu 18 lutego 2022r. z Włocławskim Przedsiębiorstwem Robót Drogowych Sp. z o.o. (ul. Objezdna i ul. Dolna), oraz z Przedsiębiorstwem Produkcyjno Usługowo Handlowym „LUX- DOM” sp. z o.o. jako liderem konsorcjum (ul. Szpitalna). Całkowity koszt robót to 5 mln. 370 tys. zł., w tym dofinansowanie z „Polskiego Ładu” – 95% , pozostałe 5% to środki miasta. Po stronie miasta pozostaje jeszcze koszt nadzoru inwestorskiego. Planowany termin zakończenia prac w ul. Szpitalna, Dolna i Objezdna to 26 października 2022r.

W drugiej edycji „Polskiego Ładu” otrzymaliśmy dofinansowanie na wymianę przestarzałego oświetlenia ulicznego w mieście na nowoczesne energooszczędne oświetlenie uliczne typu LED. Projekt zakłada wymianę energooszczędnych opraw oświetleniowych oraz budowę nowoczesnego oświetlenia w nieoświetlonych częściach miasta. Projekt otrzymał dofinansowanie w wysokości 90% wydatków. Szacujemy, że koszt tego zadania wyniesie 2,5 mln złotych.

W bieżącym roku na terenie miasta zostanie wykonane nowe oświetlenie uliczne w mało doświetlonych częściach miasta. tj. w ulicy Krótkiej oraz wokół bloków wielorodzinnych w ulicy Szkolnej. W ulicy Krótkiej oraz w

Szkolnej powstaną cztery nowe punkty świetlne. Koszt wykonania nowego oświetlenia w ulicy Krótkiej wyniesie około 35 tysięcy złotych, natomiast koszt wykonania oświetlenia w ulicy Szkolnej wyniesie około 38 tysięcy złotych.

To wszystko co udaje się zrobić przy pomocy środków zewnętrznych i własnych cieszy. Zawsze chciałoby się więcej, ale trzeba trochę cierpliwości i wytrwałości. Często nie potrafimy cieszyć się z tego co się udało zrobić, nie doceniamy tego co mamy. Mamy trudny czas. Dzisiaj nikt nie potrafi odpowiedzieć, kiedy to się zmieni, kiedy będzie lepiej. Pesymiści mówią, że lepiej, to już było.

Przed rosyjską agresją u naszego sąsiada Ukrainy, też było ładnie, budowano nowe drogi, mosty, budynki publiczne, stadiony, lotniska, kraj się rozwijał. Wojna przyniosła śmierć i zniszczenie. U nas dzięki Bogu nikt nie strzela i nie bombarduje. Miejmy nadzieję że rosyjski agresor wycofa się z Ukrainy, a sytuacja gospodarcza w Europie i na świecie zacznie się poprawiać.

Proszę Państwa, przyjmijcie najlepsze życzenia z okazji jubileuszu 770-lecia nadania praw miejskich naszemu miastu. Niech nasz patron Św. Jan Chrzciciel czuwa nad Radziejowem i jego mieszkańcami. Wszystkim Państwu życzę zdrowia i pomyślności, siły na przetrwanie tego trudnego czasu. Obyśmy nigdy nie doświadczyli tego co spotkało naszych sąsiadów Ukraińców.

Burmistrz Miasta Radziejów
Sławomir Bykowski

Klub Seniora „U Floriana”

Plac zabaw przy ul. Chopina

Plac zabaw przy na tzw. radziejowskich błotach

Wybrane zagadnienia z historii Miasta Radziejów

- Pierwsza wzmianka o Radziejowie pochodzi z dokumentu wystawionego po 28 X 1138r. a przed 27 VII 1144r. kiedy to osada została nadana przez księżną Salomeę, drugą żonę Bolesława Krzywoustego klasztorowi Benedyktynów w Mogilnie (uważa się obecnie, że chodziło wówczas o dzisiejszą wieś Stary Radziejów) a następnie część Radziejowa przeszła w ręce kapituły plockiej. Pierwsze informacje zachowane w źródłach nie oznaczają, że wtedy powstał Radziejów, zapewne początki grodu radziejowskiego są dawniejsze.

- Zezwolenia na lokację miejską Radziejowa w 1252r. udzielił Kazimierz I Konradowicz (Kujawski) lecz kapituła plocka nie zdołała przedsięwzięcia zrealizować. Żadne z późniejszych źródeł nie informuje o sukcesie tej lokacji. Według najnowszych badań Władysław Łokietek podniósł ośrodek do rangi miasta najprawdopodobniej po 1293 a przed 6 IX 1297r., niestety nie zachował się pierwotny dokument lokacyjny. Niektórzy historycy wskazują rok 1282 i kilkanaście następných lat do roku 1297 jako czas, w którym Radziejów mógł być lokowany. Przebywający w Kruszwicy książę Władysław Łokietek 14 VI 1298r. nadał Radziejowowi na prośby tamtejszych mieszczan „dla ulepszenia i podniesienia stanu naszego miasta” pełne miejskie prawo magdeburskie na wzór Inowrocławia.

- W XIII w. i w pierwszych dziesięcioleciach XIV w. przy grodzie radziejowskim istniała komora celna dająca znaczne dochody.

- W latach 1271-1325 w Radziejowie funkcjonowała kasztelania jako ośrodek władzy administracyjnej, wojskowej i sądowniczej. O kasztelanach radziejowskich Piotrze i Janie mamy wzmianki z lat 1271 i 1325.

- Pierwszym znanym ze źródeł pisanych wójtem Radziejowa był Holibin. W 1310r. Władysław Łokietek nadał dziedziczne wójtostwo radziejowskiemu mieszczaninowi Gerkowi (Gierkowi) jako nagrodę za jego zasługi z których najważniejszą było udzielenie schronienia żonie Łokietka księżnej Jadwidze, gdy książę przebywał na wygnaniu podczas wojny z Czechami.

- Już w początkach XIV w. w Radziejowie funkcjonowała łaźnia miejska.

- W 1322 r. Władysław Łokietek wydał dokument w którym zezwolił mieszkańcom Radziejowa na budowę wiatraka pod miastem (jest to najstarsza informacja o młynie wietrznym na Kujawach) oraz udostępnił im do użytku pastwisko i bagna leżące wokół miasta, zastrzegając dla siebie co szósty denar z młyna i co szósty z pól uprawnych. Jeszcze na początku XX w. na radziejowskiej górze stało kilka wiatraków co dokładnie widać na przedwojennych mapach. Ostatni z nich usytuowany niedaleko dzisiejszego Liceum Ogólnokształcącego, spłonął 13 VIII 1987r. Dogodne warunki wiatrowe oraz podwyższenie terenu sprawiły, że na przestrzeni wieków wiatraki stanowiły stały element panoramy miasta.

- W 1330 i 1331r. do upadku rozwijającego się miasta przyczyniły się najazdy krzyżackie. W lipcu 1330 roku to sami mieszkańcy grodu spalili miasto nie widząc szans na obronę przed nadciągającymi wojskami wroga. 26 IX 1331 roku Radziejów ponownie zajęli Krzyżacy.

- 27. IX. 1331r., miała miejsce bitwa pod Płowcami, zwana też „Bitwą na radziejowskim polu”.

- Krzyżacy zajęli Kujawy w 1332r. i zaczęli umacniać swoją władzę na nowo zdobytej ziemi. Wyrazem tego była powstała w Radziejowie komtura krzyżacka (jednostka administracyjno – terytorialno – wojskowa), która istniała w latach 1332 - 1343. Możli-

we, że podczas okupacji krzyżackiej to właśnie oni odbudowując spalony wcześniej radziejowski gród. Dokonali translokacji

Dokument pergaminowy z 1513r z transkrypcją nadania m. Radziejów prawa magdeburskiego w 1298r (za Dzieje Radziejowa Kujawskiego pod red. J. Danielewicza, Bydgoszcz 1982)

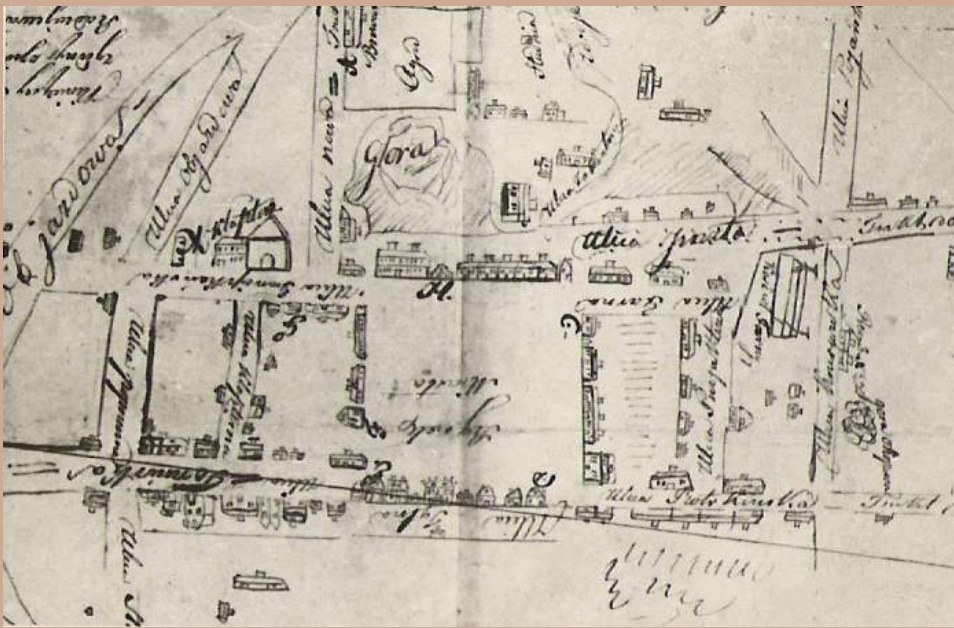
miasta na nowe, obecne miejsce choć brak na to jakichkolwiek dokumentów i teoria o przeniesieniu miasta pozostaje tylko w sferze domysłów. Istnieje kilka koncepcji gdzie wcześniej mógł istnieć Radziejów a mianowicie: na obecnym miejscu wsi Stary Radziejów, gdzie pomiędzy obecnym Radziejowem a wsią Stary Radziejów lub też całkiem niedaleko w granicach administracyjnych dzisiejszego Radziejowa na południe od kościoła farnego. Równie prawdopodobne jest to, że w ogóle nie doszło do przeniesienia miasta na nowe miejsce i od początku znajduje ono na tym samym obszarze – oczywiście dawniej Radziejów zajmował znacznie mniejszy teren niż obecnie.

- W 1379 roku pojawia się po raz pierwszy informacja o działającej w Radziejowie szkole parafialnej, która mieściła się zapewne w pobliżu kościoła parafialnego.

- W Księdze X dzieła Jana Długosza pt. „Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego”, znajdujemy informację, że król Władysław Jagiełło ciągnąc z wojskiem z Łęczycy na Bydgoszcz aby odbić ją z rąk Krzyżaków, 25 IX 1409r. w pobliżu Radziejowa nad jeziorem rozbił obóz i podzielił swo-

Pieczczę herbowa m. Radziejów z XVI w na dokumencie z 1581r (za Dzieje Radziejowa Kujawskiego pod red. J. Danielewicza, Bydgoszcz 1982)

Plan Sytuacyjny Miasta Radziejowa z 1835r.

je wojsko na chorągwie (możliwe, że chodzi o tzw. „radziejowskie błota” gdzie dawniej istniało rozległe jezioro).

- Królowie polscy m.in. Władysław Łokietek i Władysław Jagiełło kilkunastokrotnie przebywali w Radziejowie. Tu urodziła się córka Łokietka Jadwiga, a Jagiełło w 1422r. na radziejowskim zamku wydał zaręczyny córki także Jadwigi z ośmioletnim synem margrabiego brandenburskiego Fryderyka I Hohenzollerna.

- We wrześniu 1431r. Krzyżacy pod dowództwem Wielkiego marszałka Josta von Struppera zdobyli Radziejów.

- Podczas wojny trzynastoletniej z Zakonem Krzyżackim w roku 1459r. Radziejów wystawił 10 zbrojnych pieszych.

- **SPOWIEDNIK KRÓLA.** W brzeskim klasztorze Dominikanów przebywał brat Jan pochodzący z Radziejowa, który był synem tamtejszego mieszczanina o imieniu Świętosław. Jan wyróżniał się swoimi zdolnościami intelektualnymi. „W 1462 r. z tutejszego klasztoru został skierowany na naukę do studium partykularnego do Płocka. Dalszą jego drogę wyznaczały studia na Wydziale Sztuk i Teologii Uniwersytetu Krakowskiego (na tym drugim wydziale uzyskał doktorat), obowiązki wykładowcy Pisma Świętego w dominikańskim Studium Generalnym w Krakowie, psalterzysty katedry krakowskiej, przełożonego kaplicy królewskiej i spowiednika króla Jana Olbrachta, by w końcu zostać biskupem sufraganiem gnieźnieńskim. Zmarł w 1504 bądź w 1505r.”

- **ZAMEK RADZIEJOWSKI** a raczej dwór obronny najpierw drewniany następnie drewniano – murowany z wieżą istniał prawdopodobnie od 2 poł. XIII lub 1 poł. XIV w. a jego ruiny (murowana wieża) dotrwały do 1820r.. Niszczony i palony przez wojska szwedzkie w latach 1657 i 1704, podupadał także coraz bardziej z powodu braku remontów. Przebywali w nim królowie. Zamek był siedzibą starostów radziejowskich, mieściła się tam kancelaria sądu grodzkiego. Odbywały się w nim sejmiki, sądy grodzkie i ziemskie, mieściło archiwum ksiąg grodzkich i ziemskich, a także więzienie. Dzisiaj na dawne umiejscowienie zamku wskazuje charakterystyczne ukształtowanie, pewne podwyższenie terenu oraz nazwa ulicy ZAMKOWA. Czasem jeszcze słyszy się lokalne legendy o tunelach prowadzących z zamku do klasztoru i kościoła farnego a nawet poza Radziejów.

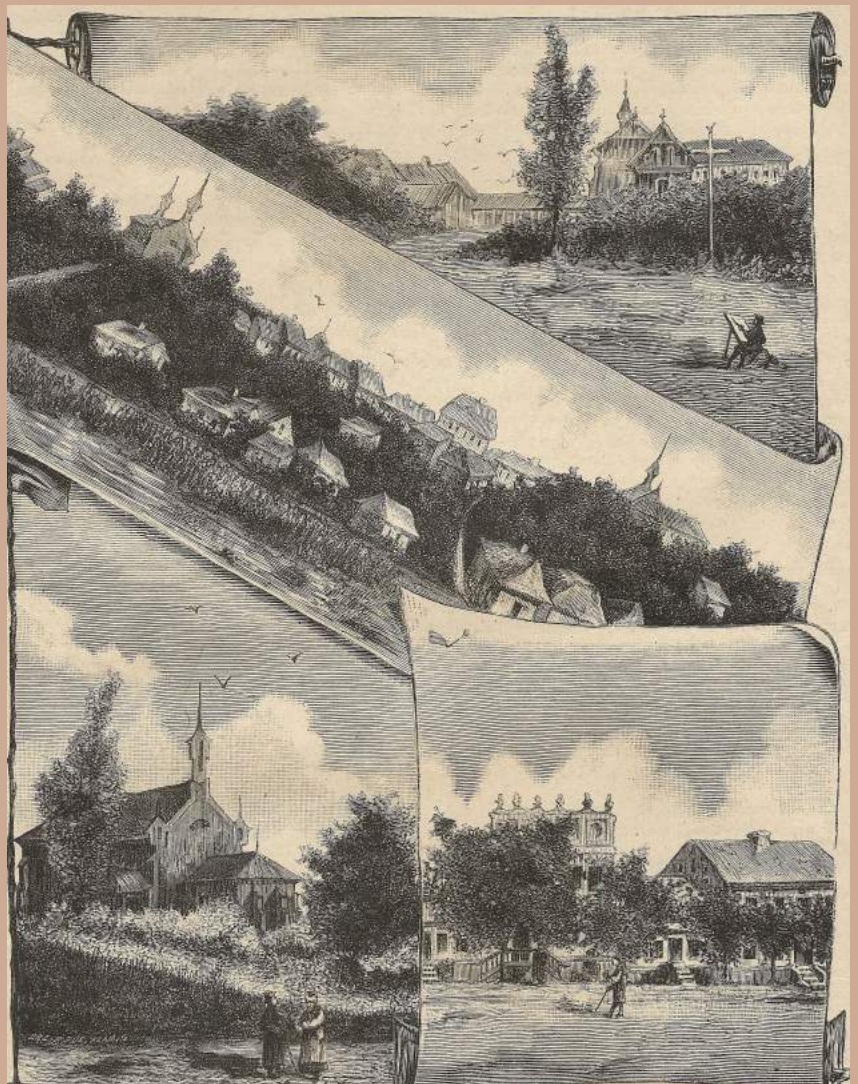
- Konstytucja sejmowa z 1510 roku uchwaliła, że miejscem

obrad SEJMIKÓW będzie Radziejów. Najpierw na zamku radziejowskim, a następnie w kościele farnym w latach 1515 – 1793 odbywały się sejmiki szlacheckie dla województw kujawskich: inowrocławskiego i brzesko-kujawskiego. Zbierały się kilka razy w roku, a brało w nich udział od kilkudziesięciu do nawet kilkuset szlacheców z wymienionych ziem. Gdy w roku 1670 na jednym z sejmików w wyniku burzliwych obrad doszło do zwady i rozlewu krwi, biskup kujawski Kazimierz Florian Czartoryski zabronił szlachte kujawskiej odbywania sejmików w kościele farnym. Wtedy obrady sejmikowe na okres kilkunastu lat przeniesiono do klasztoru franciszkanów gdzie odbywały się w rektorzu klasztornym.

- W XVI w. w naszym mieście jednocześnie istniały cztery kościoły:

1. **Drewniany kościół św. Jana Chrzciciela**, (od około 1554 do 1615 r. istniał w nim Zbór Kalwiński), który znajdował się na wzgórzu w kierunku południowym od dzisiejszego kościoła farnego. Możliwe, że kościół św. Jana był pierwotnym kościołem parafialnym dla Radziejowa.

2. **Szpital** (przytułek - dom dla ubogich) i kościół św. Ducha znajdujący się w XV w. poza miastem na bliżej nieokreślonym przedmieściu, a w XVIII w. (może nawet już w XVII w.) lokali-

Najstarszy wizerunek Radziejowa z poł XIX w (ze zbiorów radziejowskiej biblioteki). Na rysunku (od góry) klasztor oo. franciszkanów, panorama miasta od obecnej ul. Brzeskiej, radziejowska fara, fragment zachodniej pierzeji rynku.

*Kościół parafialny w Radziejowie od strony południowej, akwarela wg Stroczyńskiego- 1851 r.
(za Dzieje Radziejowa Kujawskiego pod red. J. Danielewicz, Bydgoszcz 1982)*

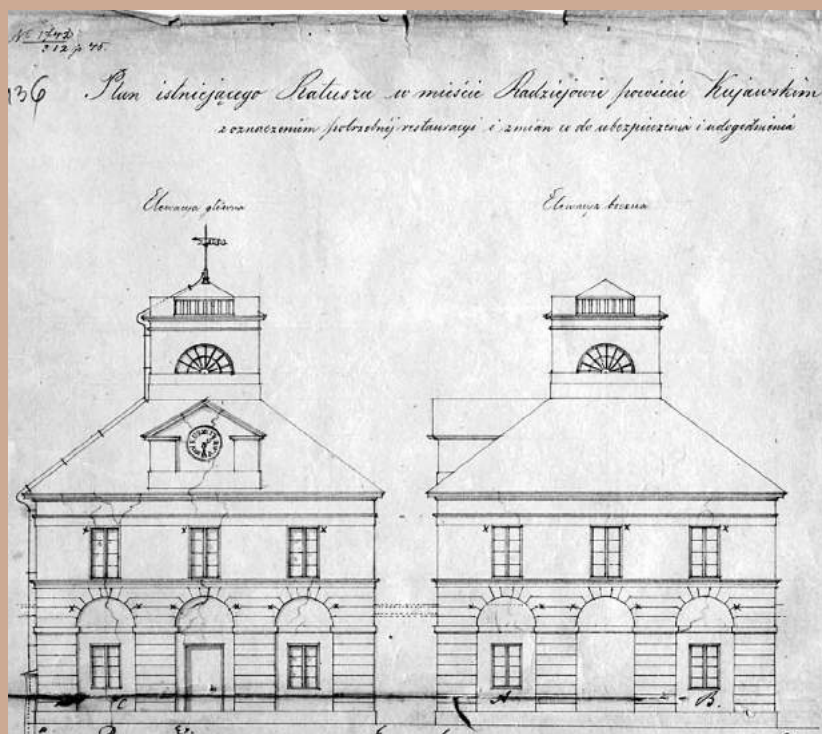
zowany na przedmieściu toruńskim czyli gdzieś pomiędzy dzisiejszymi ulicami: Toruńską, Dolną i Objędną (obecnie okolica Szkoły Muzycznej). Według wizytacji kościelnej kościół św. Ducha w 1779r. już nie istniał (po spaleniu przez wojska szwedzkie w 1704r. prawdopodobnie już go nie odbudowano), w jego miejscu stał krzyż z figurą Chrystusa. Ponadto była obok dzwonnica „pro dando signo Salutationis Angelae”.

3. **Klasztor Franciszkanów** i kościół pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego.

4. **Kościół parafialny** (Fara) pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Przez większą część XVIII w. i na początku XIX w. do kościoła przybudowany był klasztor Pijarów, który rozebrano po opuszczeniu Radziejowa przez zakon. Do dziś na północnej ścianie kościoła widoczne są liczne przemurowania, ślady wejść i sklepień po dawnym klasztorze.

Kilkusetletnie napisy i znaki na murach radziejowskiego kościoła parafialnego (Fary).

Na południowej stronie prezbiterium kościoła pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Radziejowie, znajdują się napisy, cyfry i znaki wryte na ceglach do wysokości około 3 m. Napisy powstawały w okresie XVI - XIX w., a część z

*Klasykistyczny ratusz wzniesiony w latach 1822-1826 wg inwentaryzacji architektonicznej z 1845r
(za Dzieje Radziejowa Kujawskiego pod red. J. Danielewicz, Bydgoszcz 1982)*

nich upamiętnia zmarłych pochowanych na dawnym przykościelnym cmentarzu.

- Ważnym elementem życia gospodarczego miasta były targi i jarmarki gdzie m.in. rzemieślnicy i kupcy radziejowscy sprzedawali swoje towary. 16 III 1396r. książę mazowiecki Siemowit IV potwierdził Radziejowowi prawo do organizowania jarmarków. W Radziejowie prawo odbywania się targów w każdy poniedziałek zapewnił przywilej nadany 12 I 1542r. w Wilnie przez króla Zygmunta I Starego. W naszym mieście jarmark doroczny ustanowiony został w 1542r. na okres Zielonych Świąt z zastrzeżeniem, że nie mógł się odbywać w same dni świąteczne. W Radziejowie odbywało się rocznie 12 jarmarków kramarskich i bydłęcych. Na targi i jarmarki ściągająca ludność nie tylko z okolicznych wsi, ale także kupcy i rzemieślnicy z innych miast. „Zgodnie z ustaleniami Anetty Glowackiej, żyjący w początku wieku XVII obywatel

*Burmistrz Radziejowa - Feliks Galczyński,
dziadek Marii Dąbrowskiej*

kujawskiego Radziejowa Jerzy Cyrulik posiadacz dwóch domów parą się chirurgią i balwierstwem, nieobca mu była także lichwa, zajmował się również rolnictwem, produkcją gorzałki, miodu pitnego, równocześnie prowadząc kram. Sprzedawał w nim żywność, przyprawy, alkohol, artykuły farbiarskie, mydlarskie, papiernicze i leki. Urozmaicona oferta tegoż kramu według inwentarza rzeczy Jerzego Cyrulika z 1611r. obejmowała w sumie około 40 produktów: miód pitny (4 beczki) i przaśny (3 beczki) oraz wosk, dalej w większości egzotyczne – ryż, migdały, figi, cukier (kanar „lodowathy”, „kołaczki cukrowe”), cynamon, cytwar, gałkę i kwiat muszkatolowy, imbir, kardamon, anyż, pieprz, kmin, rodzyнки; z ziół słodkich korzeń lukrecji (20 ft – 1 funt to około 0,4–0,5 kg.), kandyzowa-

Widok na rynek w Radziejowie - rok 1939. Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

ny korzeń tataraku (18 ft) i przeczyszczające listki senesu. Największe były zapasy anyżu (67 ft), rodzynek (38 funtów małych i 20 wielkich), pieprzu (40 ft), imbiru (22 ft). Pozostałych przypraw posiadał cyrulik od jednego do kilku funtów. Oferował również rośliny i minerały do wyrobu farb: galas, aury pigment (siarczek złota z którego wydobywano pigment żółty), farby czerwona, brązową i srebrną, mydło, kadzidło i ryżę papieru, w końcu kilkanaście małych i dużych słoików cynowych”. Jak widać na powyższym przykładzie w XVII-wiecznym Radziejowie nie brakowało przypraw sprowadzanych nawet z bardzo daleka, a że stosowano je dość obficie to i przeczyszczające liski senesu z pewnością się przydawały.

- W 1616r. Radziejów liczył około 1240 mieszkańców i 206 domów, a kilkadziesiąt lat później tuż po POTOPIE SZWEDZKIM według lustracji z 1661r. tylko około 390 mieszkańców i 64 domy. Przyczyną takiego stanu rzeczy były wojny, zarazy i pożary, które spowodowały duże straty w zabudowie i liczbie ludności. Stopniowe wyludnianie miasta powodował też kryzys gospodarczy nasilający się w I poł. XVII w. Poziom zaludnienia z roku 1616, Radziejów ponownie osiągnął dopiero około połowy XIX w.

- W maju 1622r. chorągwie Lisowczyków podążające z Ukrainy do ziem austriackich z zamiarem udziału jako najemnicy w wojnie trzydziestoletniej czyniły po drodze na ziemiach polskich „ekscesa niesłychane” m.in. kiedy doszli do miasta Koło i zastali zamknięte bramy, wdarli się siłą „miasto wysiekli, splądrowali... na ostatek w popiół obrócili”. Podobny los spotkał położony na północ od Koła Radziejów. (Henryk Wisner, Lisowczycy, wydawnictwo Bellona 1995r. oraz Mówią Wieki nr 12/2015).

- Kilkakrotnie Radziejów napadali Szwedzi. Podczas POTOPIU SZWEDZKIEGO w 1657r. zamordowali dwóch zakonników, spalili kościół i klasztor Franciszkanów oraz większą część zabudowy miasta, m.in. doszło do znacznego zniszczenia radziejowskiego zamku. Podobne szkody poczynili także w roku 1704 podczas III wojny północnej.

- W roku 1663 za zasługi dla kraju starostwo radziejowskie nadano Stefanowi Czarnieckiemu (ten sam z hymnu Polskiego). Starostwo należało do niego w latach 1663-1665.

- Radziejów na przestrzeni wieków zamieszkiwali rzemieślnicy, których dzisiaj już prawie nie ma: mieczownicy, igielnicy, stelmachowie, czapnicy, olejnicy, szmuklerze, waciarze.

- „W latach 1646 - 1700 przed sądem radziejowskim stanęło 19 kobiet z Radziejowa i okolicznych wsi oskarżonych o czary. Aż 14 z nich zostało uznanych za CZAROWNICE i skazanych na karę ognia (czyli spalono je na stosie), o losach pozostałych nie mamy informacji. Zanim przyznały się do winy brano je kilkakrotnie na tortury. Po przesłuchaniach wyznawały, że latały na Łysą Górę (np. pod Śrem), szkodziły ludziom na zdrowiu i mieniu”.

- W drugiej połowie XVI w. w Radziejowie istniała szkoła kalwińska, w której nauki pobierało 50 synów szlacheckich oraz 30 Szkotów i Niemców pochodzących z Gdańska. Istniało też przy niej seminarium dla kandydatów na duchownych kalwińskich. Oprócz szkoły kalwińskiej istniała prężnie działająca, stojąca na wysokim poziomie szkoła parafialna. Od 1729 r. funkcjonowała szkoła Pijarów, której kres w 1819r. położyło przeniesienie zakonników do Włocławka. Kolegium Pijarów było szkołą, która kształciła uczniów pochodzących ze środowiska kujawskiej średniozamożnej szlachty.

- Przy Kolegium Pijarów istniał teatr w którym występowała ucząca się tam młodzież. W 1765r. teatr ten wystawił po raz pierwszy w naszym kraju sztukę „Harpagon” (L'Avare) Moliera.

Radziejowska fara - 1939 rok.
Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

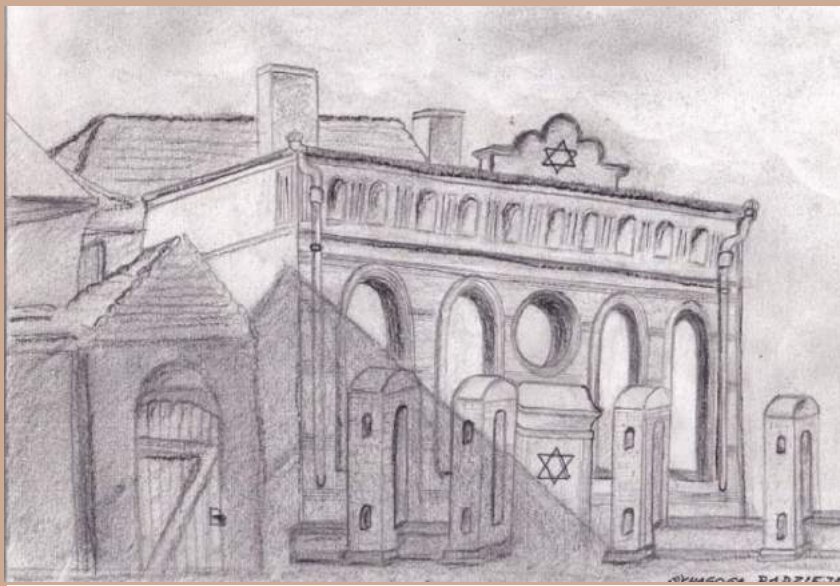

Kościół oo. Franciszkanów - 1939 rok.
Ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego

Nieistniejący obecnie młyn parowy, który by zlokalizowany przy obecnej ul. Brzeskiej (dzisiejsza siedziba banku- obok świateł drogowych) - 1925 rok

- Spis władz pruskich z lat 1793-1794, przekazuje nam informacje, że w Radziejowie znajdowały się wówczas „4 szynkownie z gorzałką, dwie gospody, własna wytwórnia win i piwa. Radziejów sprzedawał 220 beczek piwa po 40 garnców oraz 24 beczki wina po 40 garnców. Na produkcję piwa zużywano 220 beczek zacieru po 16 garnców. Produkcja ta jednak nie wystarczała na potrzeby mieszkańców i dlatego sprowadzano piwo z innych miast za opłatą 2 florenów od beczki piwa i 3 florenów od beczki wódki”. W latach 1422-1423 w skład radziejowskiej rady miejskiej wchodził m.in. Piotr Karczma, a w latach 1467-1469 funkcję ławnika w Radziejowie sprawował Paweł piwowar. Natomiast w inwentarzu dóbr starostwa brzeskiego z 1494r. także zostali wymienieni działający w Radziejowie piwowarzy. W roku 1527 król Zygmunt I Stary nadał mieszczanom radziejowskim prawo propinacji (prawo do produkcji i sprzedaży piwa, gorzałki i miodu) w przywileju tym zawarte było „...iż nikomu nie wolno do miasta ani przedmieścia cudzych piw wprowadzać, składać, a tym bardziej szynkować pod karą konfiskaty...” Z roku 1727 mamy informację, że burmistrz Radziejowa Kozłowski zajmował się handlem i miał browar. Lustracja z 1765 roku opisuje austerię - za-

Synagoga na obecnej ul. Zachodniej -z roku 1939r (rysunek A. Wojciechowskiej)

*Uroczystości państwowe związane z 600-leciem Bitwy pod Płowcami - 1931 rok
Na zdjęciu nieistniejący obecnie usypany kopiec w Płowcach*

jazd starościński w Rynku oraz browar starościński istniejący na dole za kancelarią przy którym „była przedtym Gorzelnia przybudowana... karczma pod dranicami niedaleko tego browaru, o trzech izdebkach z których jedna obszerniejsza do szynku”. W 1777r. mamy następującą informację „... W Mieście Radziejowie Budynek ieden Starościński w którym szynkują piwo, stary zły, znaczney potrzebuje reparacyi pod górą Miasta stojący...” natomiast lustracja z 1789r. podaje, że w mieście Radziejowie ma starosta radziejowski gościniec starościński w rynku i „w tymże mieście Radziejowie ma starosta radziejowski karczmę za miastem na dole”. Na planie sytuacyjnym Radziejowa z 1835r. naprzeciwko dzisiejszego sądu zaznaczony jest DOM ZAJEZDNY, a przy skrzyżowaniu, częściowo w miejscu obecnego banku PKO BP widnieje BROWAR. Opis miasta z 1860r. informuje nas, że „...w mieście tym znajduje się tylko jeden dom zajezdny, szynków piwa i wódki 5 ...”

- W 1820 r. w Radziejowie było 161 domów w tym tylko

10 murowanych.

- W XIX w. burmistrzem Radziejowa był dziadek pisarki Marii Dąbrowskiej – Feliks Gałczyński. Zginął 31 V 1861r. w ratuszu rażony piorunem. Prawdopodobnie pochowany jest na radziejowskim cmentarzu.

- W 1867r. władze carskie m.in. za pomoc i udzielenie schronienia powstańcom styczniowym pozbawiły Radziejów praw miejskich, które miasto odzyskało dopiero w 1919r.

- W 1916r. Radziejów posiadał własne pieniądze. Wydała je rada miasta, były to papierowe bony płatnicze o nominałach 1, 2, 5, 10, 25 fenigów.

- Najstarsze informacje o pobycie Żydów w Radziejowie pochodzą z 1432r., tutaj żyli i współtworzyli historię miasta przez następnych kilkaset lat. Było to pierwsze miasto na Kujawach, w którym osiedlili się przedstawiciele tej grupy etnicznej. W 1546 r. mieszczanie radziejowscy uzyskali przywilej królewski zakazujący osadnictwa żydowskiego w mieście a w 1609r., przywilej ten rozszerzono na wszystkich innowierców. W XVI wieku

*Nazistowskie żołnierze na rynku w Radziejowie podczas swojego koncertu - 1940 rok.
Ze zbiorów radziejowskiej biblioteki*

istniał kahał radziejowski z synagogą leżącą na „Piaskach za wiatrakami” w południowej części miasta. Prawdopodobnie po zakazie osiedlania się w Radziejowie Żydzi nadal osiedlali się, ale poza granicami miasta. Ponownie Żydzi zaczęli zamieszkiwać Radziejów pod koniec XVIII wieku. W XIX w. jak i też w okresie międzywojennym była

*Siedziba Gestapo w budynku przy obecnej ul. O. Św. Jana Pawła II - 1940 r.
Ze zbiorów radziejowskiej biblioteki*

to już stosunkowo duża społeczność, zajmowali się przede wszystkim handlem i rzemiosłem (m.in. krawcy, rzeźnicy). W 1820 r. - mieszkało 198 osób (16,5% mieszkańców miasta) w 1933r. 699 osoby co stanowiło wówczas 15% mieszkańców. Tuż przed II wojną światową w 1939r. Radziejów zamieszkiwało 649 Żydów (13,5% ludności miasteczka). Przed wojną przy dzisiejszej ulicy Zachodniej istniały sąsiadujące ze sobą dwie Synagogi (drewniana wybudowana najprawdopodobniej w pierwszej ćwierci XIX w. oraz wybudowana w latach 1935-1938 murowana synagoga nazwana Beit Rachel - Dom Racheli), które zostały spalone przez Niemców 8 XI 1939r., a odpowiedzialnością za to obarczyli Żydów. Tuż przed wybuchem wojny w 1939r. na stanowisko rabina w Radziejowie został powołany Izrael Mosze Olewski. Na końcu dzisiejszych ulic Ogrodowej i Sosnowej (uliczki - dawna żwirownia w lesie) od XIX

w. istniał kirkut (cmentarz żydowski), który na rozkaz Niemców został zdewastowany podczas II wojny światowej a całkowicie zniszczono go w latach 50 - tych i 60 - tych XX wieku wybierając piasek. Decyzją rady powiatowej w 1956 roku prawie cały teren, na którym zlokalizowany był cmentarz, przeznaczono na wyrobisko żwiru a następnie urządzono w tym miejscu miasteczko ruchu drogowego. Wyrwane z ziemi macewy prawdopodobnie wykorzystano do różnych prac budowlanych. Jedyłą materialną pozostałością po radziejowskim Kirkucie są odnalezione w 2012 r. fragmenty macew (zidentyfikowany fragment pochodzi z 1901r.), które to stanowiły przez kilkadziesiąt lat podłogę pomieszczenia gospodarczego na jednej z posesji w południowej części Radziejowa (fragmenty te znajdują się obecnie w radziejowskiej Izbie Regionalnej). Dzisiaj znanych jest też kilka zdjęć radziejowskiego kirkutu, pochodzących z prywatnych zbiorów i zasobów Internetu. W Radziejowie istniało wiele żydowskich organizacji społecznych, politycznych i gospodarczych m.in. w 1929r. utworzono Żydowską Bibliotekę i Czytelnię Społeczną, która powstała na bazie Żydowskiej Biblioteki Społecznej a pierwszym klubem piłkarskim w Radziejowie nie był „Start Radziejów”, a utworzona w 1930 r. żydowska drużyna piłkarska „Makabi” na czele z Edwardem Grojnowskim. „Mecze rozgrywano na płaskim pastwisku między Radziejowem a wsią Plebanka. Drużyna „Makabi” pozostawała jednak poza rejestrem PZPN, rozgrywając spotkania z drużynami z pobliskich miejscowości oraz odradzając się co jakiś czas na krótko nie nazwaną reprezentacją pozostałej młodzieży z Radziejowa”. Radziejowianie grali w piłkę już w latach 20 - tych w niestowarzyszonej drużynie, której kierownikiem był notariusz Gustaw Około - Kułak, a przystąpili nawet do budowy boiska w pobliżu wiatraka ale niestety teren został rozparcelowany na działki budowlane. Wiosną 1941 roku Niemcy po uprzednim przesiedleniu Żydów w określony obszar miasta w rejon ulic Toruńska i Szewska utworzyli otwarte getto. Komasaacja ludności żydowskiej akurat w tej części spowodowana była tym, że już od XIX w. głównie w tym rejonie miasta zamieszkiwała społeczność żydowska.

*Widok na Radziejów od strony południowej (obecne tzw. „góry”) - 1940 rok
Ze zbiorów radziejowskiej biblioteki*

Panorama Radziejowa z 1931 r - widok od strony zachodniej. (za gazeta „Ilustracja Polska”, nr 52, 1931)

Części ludności żydowskiej udało się wyjechać z Radziejowa (przekupując urzędników zdobyli zaświadczenia umożliwiające wyjazd), część Niemcy wysłali do utworzonych na Kujawach obozów pracy, kilku - kilkunastu Żydów znalazło schronienie u mieszkańców Radziejowa i okolicznych wsi. Za wystawianie Żydom przepustek w latach 1941–1942 umożliwiających opuszczenie Radziejowa skazano Waltera Foertscha, pełniącego urząd

Niemiec aż 750 osób.

- W Radziejowie 01.01.1899r. urodził się Antoni Iglewski - pseudonim „PONAR”, „NIECZUJA”, „VANADI”, „ANTONI”, podpułkownik, działacz konspiracyjny, jeden z 316 CICHOCIEMNYCH, Kawaler Orderu VIRTUTI MILITARI. Zmarł 27.01.1979r., pochowany jest w grobowcu rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Radziejowie.

- Miasto na przestrzeni wieków „widziało” wojska: polskie, krzyżackie, szwedzkie, rosyjskie, austriackie, francuskie i niemieckie, które podczas wielu konfliktów przechodziły przez Radziejów, stacjonowały tutaj lub toczyły walki.

- W Polsce taką samą nazwę jak nasze miasto noszą jeszcze cztery wsie:

1. Pobliska wieś Stary Radziejów (nieco ponad 300 mieszkańców)
2. Wieś Radziejów (186 mieszkańców) w woj. opolskim, pow. kędzierzyńsko - kozielski, gmina Reńska Wieś.
3. Wieś Radziejów w woj. małopolskim, pow. bocheński, gmina Rzezawa.
4. Wieś Radziejów (164 mieszkańców) w woj. lubelskim, pow. chełmski, gmina Dubienka.

Widok na obecną ul. Brzeską (zdjęcie wykonane z dachu domu -ówczesnej siedziby „Gestapo” - 1940 rok. Ze zbiorów radziejowskiej biblioteki)

zastępcy komisarza urzędowego obwodu Radziejów, na 4 lata więzienia. Likwidacja radziejowskich Żydów przez Niemców rozpoczęła się wiosną 1942r., poprzedziła ją grabież żydowskiego mienia (26 I 1942r.), przeprowadzona w sali miejscowej remizy strażackiej. Dnia 22 IV 1942r. około 100 pozostających w Radziejowie Żydów wywieziono do obozu masowej zagłady w Chełmnie nad Nerem (Kulmhof am Ner) i tam zamordowano (ofiary uśmiercano przez zagazowanie, włączając spaliny do szczelnie zamkniętych przyczep ciężarówek). Po wojnie do Radziejowa powróciło 41 Żydów. W 1949r. i w następnych latach pozostały już tylko pojedyncze osoby. Od kilku lat co jakiś czas odwiedzają nas potomkowie radziejowskich Żydów m.in. z Kanady, Stanów Zjednoczonych i Australii, poszukując miejsc w których żyli ich przodkowie. Dnia 18.10.2013r. na skwerze przy ul. Kościuszki została odsłonięta tablica upamiętniająca żydowskich mieszkańców Radziejowa.

- Radziejów należał do tych miast, których ludność w latach okupacji hitlerowskiej szczególnie ucierpiała. Niemcy aresztowali w tym niewielkim mieście 62 osoby z których 11 zamordowano na miejscu. Do obozów pracy wysłano z Radziejowa 72 osoby, a na przymusowe roboty do

Opracował - Krzysztof Wątrobiec

Nieistniejący obecnie radziejowski wiatrak „Kozłak”. Jego pożar miał miejsce w 1987 r. Koniec lat 70-te XX wieku.

Widok na rynek w Radziejowie z wieży kościoła oo. Franciszkanów- lata 60-te XX wieku

Schody przy ul. Kruszwickiej (obok dzisiejszej radziejowskiej biblioteki i pomnika T. Kościuszki) - koniec lat 60-tych

Widok na panoramę miasta od strony zachodniej (obecnej ul. Szpitalnej) - lata 70-te XX wieku

*Widok na obecną ul. 1-go Maja oraz na tzw. radziejowskie błota - lata 50-te XX wieku.
Ze zbiorów L. Kalickiego*

Kościół i klasztor ojców franciszkanów

Obecność pierwszych franciszkanów radziejowskich sięga końca XIII wieku, kiedy to 12 kwietnia 1298 roku książę brzesko-kujawski, Władysław Łokietek uczynił zakonowi donację w postaci placu przy „północno-wschodnim narożu rynku i dał obietnicę pokrycia kosztów budowy świątyni oraz klasztoru.” Donacja ta miała być hołdem złożonym przez przyszłego króla krakowskiemu zgromadzeniu franciszkanów, za uratowanie mu życia podczas walk o małopolski tron.

Mimo, że fundację tę potwierdzono 14 września 1298 roku na kapitule prowincjonalnej w Opolu zgromadzenie czekało jeszcze ponad trzydzieści lat na jej realizację. Moment ten nastąpił pod koniec życia króla Władysława, po bitwie pod Płowcami, 27 września 1331 roku. Stąd za datę fundacji przyjmując się rok 1331 jako równoczesną datę hołdu złożonego Bogu za powieckie zwycięstwo.

Usytuowany nad stokiem wzniesienia radziejowskiego kościół pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego, stał się miejscem działalności sprowadzonych z Krakowa Braci Mniejszych Konwentualnych.

Pierwotny Kościół był parokrotnie niszczoney pożarami, m.in. w 1657, kiedy to dokonano jego gruntownej przebudowy i powiększenia.

Kościół reprezentuje styl gotycki z późniejszymi przekształceniami. Pobudowany z cegły w układzie wendyjskim, usadowiony na wydatnym cokole z kamienia polnego. „Nawa z cegły w układzie gotyckim z użyciem zendrówki. Prezbiterium wydłużone zamknięte prostą ścianą, z przylegającym od strony północnej budynkiem klasztoru, mieszczącym zakrystię.” Podobnie jak to miało miejsce w przypadku licznych kościołów budowanych w średniowieczu pre-

Widok ogólny wnętrza kościoła ze sklepieniem kryształowym

zbiterium wzniesione w 1331 roku pełniło rolę pierwotnego kościoła. Nawa kościoła – znacznie szersza i wyższa od prezbiterium ma układ czteroprzęsłowy. Nawa boczna, południowa została wydzielona z wnętrza w podczas remontu, który miał miejsce w 1930 roku. Wnętrze świątyni nakryte sklepieniem kryształowym, od strony południowej wsparte na masywnych filarach międzynawowych. Po między nimi znajdują się nisze ołtarzowe.

Łuk tęczyowy charakteryzuje ostry uskok. Nad tęczą - barokowy krucyfiks z XVII/XVIII wieku. Z zewnątrz korpus budowli opięty szkarpami, pomiędzy którymi od strony południowej wbudowano neogotycką kruchtę. „W fasadzie zachodniej portal ostrołukowy z formowanej cegły, gotycki XIV/XV. Szczyty nad korpusem kościoła barokowe z 1930 r. Dachy siodłowe - kryte dachówką. Nad prezbiterium, wieżba w typie gotyckim, nad nawą na kalenicy od wschodu ośmioboczna wieżyczka na sygnaturkę o charakterze barokowym, z baniastym zwieńczeniu z latarnią”

Wnętrze kościoła – rokokowy ołtarz główny z lat 70 XVIII wieku przekształcony w XIX w. - wkłęsły, z rzeźbami świętych (XX w.) oraz krucyfiksem datowanym na 1600 r. umiejscowionym w polu środkowym. Podobnie datowanym wysokim rangą zabytkiem jest późnorennesansowa ambona, której parapet charakteryzuje się bogatymi podziałami architektonicznymi z pilastrami hermowymi, półkolumnami i konsolami z rzeźbionymi maskami i rzeźbami ewangelistów. Baldachim nad amboną datowany na XVIII w., zwieńczony rzeźbą Patrona Zgromadzenia Ojców Franciszkanów – św. Franciszkiem z Asyżu.

Kolejnymi wartymi uwagi ruchomymi zabytkami kościoła, jest wczesnobarokowa (I poł. XVII w.) Monstrancja z cechą miejską Torunia i imienną, zapewne jej wytwórcy oraz Relikwiarz rokokowy z I ćwierci wieku XIX z literami KM.

Kościół i klasztor franciszkanów przebudowano w 1930 roku. W początkach naszego wieku staraniem kolejnych ojców gwardianów – Mariusza Słowika, Stanisława Siergieja poddany został kolejnemu remontowi i renowacji wnętrza i ołtarza. Nie pominięto także budynku klasztoru i jego elewacji zewnętrznej. Kontynuatorem prac renowacyjnych był gwardian i proboszcz parafii Podniesienia Krzyża Świętego - ojciec Mariusz Kapczyński oraz obecny proboszcz Krzysztof Tarczyński.

Ambona z 1600 r zwieńczona figurą Św. Franciszka.

Łuk tęczyowy wraz z prezbiterium z ołtarzem głównym. Po prawej - w nawie bocznej obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy

Kościół Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny - radziejowska Fara

Kościół ufundowany w roku 1331 przez biskupa Jana Grota. Choć wcześniej według źródeł historycznych parafia radziejowska istniała przed 1143 rokiem, a „pleban radziejowski” notowany jest w źródłach w 1249r.?”

Kościół usytuowany jest na najwyższym punkcie miasta. Ma pochodzenie gotyckie, które na skutek wielu zniszczeń, w tym pożarów jakie dotknęły miasto w oraz późniejszych przebudowań zatraciło swój pierwotny kształt. Charakterystycznym rysem architektonicznym kościoła jest dwuprzęsłowe prezbiterium zamknięte trójbocznie dobudowaną od strony północy neogotycka kaplicą, od zachodu zaś neogotycką kruchtą. W tym ostatnim stylu zwieńczono także sklepienie prezbiterium i kaplic. Nawa posiada skromny drewniany płaski strop jakże odmienny od klasycznych gotyckich, sprawiający wrażenie tymczasowości...

W kruhcie, później wzniesionej zakrystii- sklepienie krzyżowe. Łuk tęczyowy, podcienia (arkady) kaplic oraz wejście do zakrystii – przesklepione półkolistie. Ponad łukiem tęczyowym góruje osiemnastowieczny krucyfiks.

Wnętrze radziejowskiej fary charakteryzuje wystrój neogotycki.

Barokowe ołtarze w bocznych kaplicach – snycerka i rzeźby – przedstawiają: w kaplicy północnej św. Stanisława i św. Sebastiana – datowane na XVIII w. W kaplicy południowej przyciąga wzrok krucyfiks z przełomu XVI /XVII wieku oraz Matka Boska Bolesna i św. Jan Ewangelista z ok. połowy XVIII w.

Do najcenniejszych zabytków ruchomych kościoła WNMP należy renesansowa Monstrancja wieńczyczkowa z przełomu XVI/XVII w. oraz wykonana w ludowym stylu rzeźba – „Chrzt Chrystusa” z końca XIX w. Przedstawia ona imitującą wodę i skałę scenę chrztu Chrystusa przez św. Jana Chrzciciela. Dziś rzeźba wieńczy kościelną chrzcielnicę.

Obrys zewnętrznych murów kościoła opięty przyporami. Szkarpy podtrzymujące prezbiterium charakteryzują się dwoma uskokami, przypora nawy – jednym.

W średniowieczu teren wokół kościoła był miejscem pochówku. W północno-zachodniej części tego cmentarza znajduje się neogotycka, wykonana ciesielską ręką drewniana dzwonnica, a w niej dzwon ufundowany w 1729 roku przez mieszczanina radziejowskiego – Benedykta Kozłowskiego, odlany w toruńskiej pracowni F. F. Kriegera, a przelany w 1783 roku przez Andrzeja Jędraszkiewicza.

Od 1510 roku kościół farny był miejscem obrad szlachty kujawskiej. Sejmiki Ziemi Kujawskiej gromadziły licznie przedstawicieli szlachty tej ziemi do roku 1670, kiedy to z powodu zwady sejmowej zakończonej rozlewem krwi, świątynię zamknięto na lat kilkanaście, a miejscem obrad uczyniono kościół franciszkański.

W XVIII wieku kościół objęli w posiadanie ojcowie Pijarzy, prowadząc nie tylko pracę duszpasterską ale i kolegium.

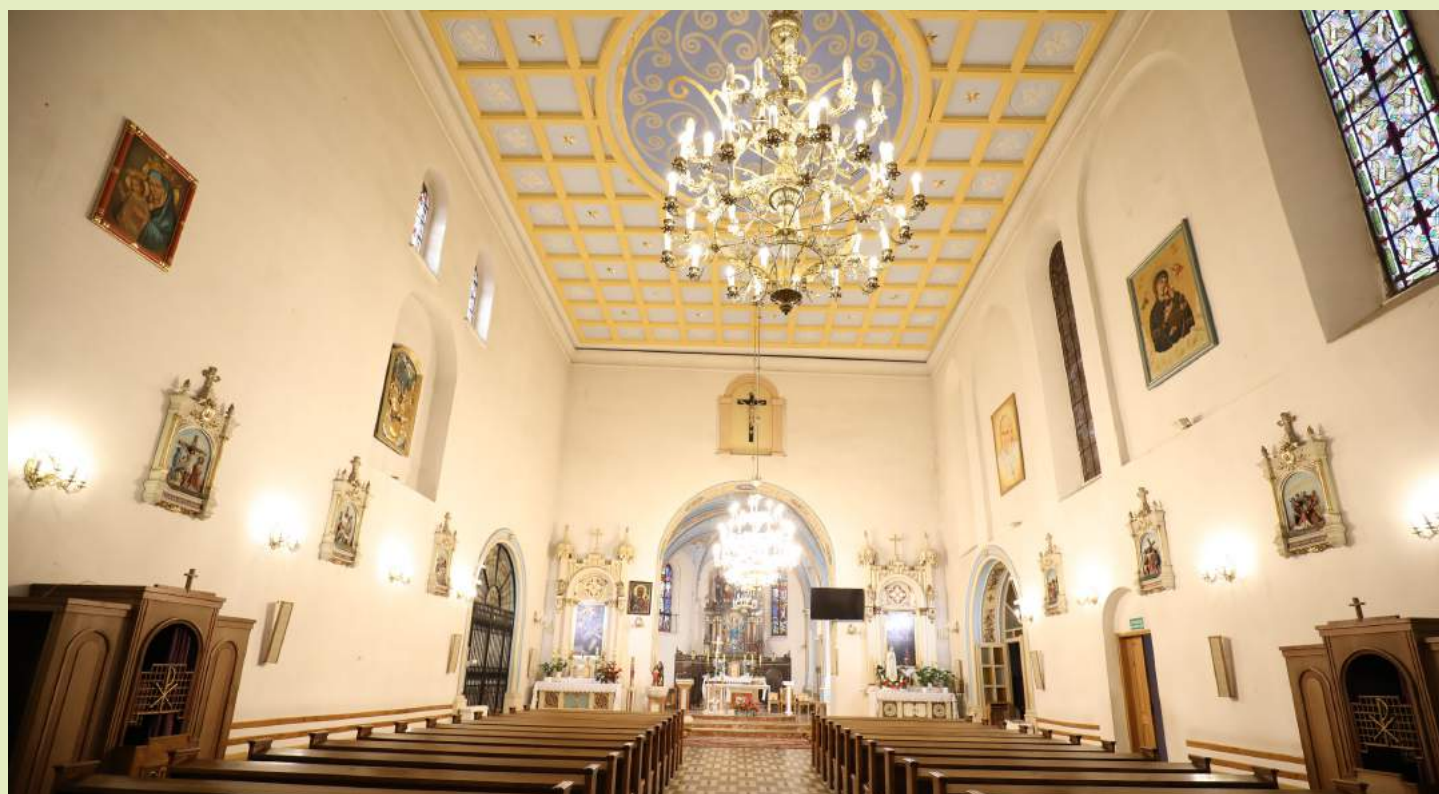
W szkole tej uczniowie reprezentowali różne stany, a nauka takich przedmiotów jak – teologia, filozofia, matematyka, retoryka, poetyka, gramatyka i język niemiecki była bezpłatna. Żacy mogli także rozwijać zdolności teatralne w dorocznym przedstawieniu dzieł autorów polskich i obcych. „Z przekazów historycznych wiemy o dwóch spektaklach: w 1765 r. wystawiono „Troas” Pradona i „Harpagon” – Moliera.” Szkoła zakończyła działalność w 1819 roku, gdy ojcowie Pijarzy przenieśli się do Włocławka.

Prezbiterium z ołtarzem głównym

Chrzcielnica z zabytkową rzeźbą chrztu Chrystusa z końca XIX w.

Widok ogólny wnętrza kościoła z płaskim stropem

Ratusz

Usytuowany w zachodnim narożu pierzei południowej. Wzmiankowany w 1609 roku. Prawdopodobnie, pierwotny budynek wzniesiony w okresie średniowiecza spłonął podczas jednego z licznych pożarów miasta w XVII wieku. W 1820 roku wzmiankowany jest pusty plac po ratuszu.

27 lipca 1821 roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych przychyliła się do starań władz miasta o odzyskanie parceli pod budowę ratusza. Budowany w latach 1822-1826 przez Abła Lesińskiego według projektu architekta Hilarego Szpilowskiego- twórcę projektów ratuszy mazowieckich, m.in. w Mogielnicy, Warce i Grójcu. Podobnie jak tamte, budynek wzniesiono na planie kwadratu z cegły i otynkowano. Przykryty był dachem namiotowym, zwieńczonym czworoboczną latarnią. W połaci dachu od strony rynku umieszczono lukarnię, z miejscem na tarczę zegarową. Niespełna dziesięć lat od zakończenia budowy, ratusz wymagał interwencji budowlanej. Przebudowa z 1852 roku zatarała jego klasycystyczne cechy stylowe. Likwidacji uległ dach namiotowy i lukarna oraz charakterystyczna dla budowli projektowanych przez Szpilowskiego wieża –belweder.

W 1861 roku ratusz ucierpiał od uderzeń pioruna, to wówczas zginął tragicznie ówczesny burmistrz Radziejowa – Feliks Gałczyński, dziadek późniejszej pisarki, Marii Dąbrowskiej.

„Gdy w 1871 roku miasto zostało pozbawione praw miejskich, ratusz utracił swoje znaczenie jako siedziba magistratu”. Z czasem, dotychczas wyodrębniony budynek ratusza stał się jednym z elementów zwartej budowy pierzei rynkowej.

Otynkowany po II wojnie światowej budynek zatracił swój pierwotny wygląd. Zachowane relikty dawnej elewacji, widoczne były tylko w południo-

wo-wschodniej jego narożnika. Nie zachowała się także pamiątkowa tablica z popiersiem marszałka Józefa Piłsudskiego, umieszczona na jego ścianie od strony ulicy Kościuszki, umiejscowiona tam „za czasów burmistrza J.Kosowskiego”, zniszczona przez niemieckiego okupanta.

Po II wojnie światowej w ratuszu znalazły siedzibę: posterunek MO, ośrodek zdrowia, wydział zdrowia i Sanepid, a przed podjęciem decyzji o jego remoncie - lokale mieszkalne.

Obecny zrekonstruowany z inicjatywy władz samorządowych i oddany do użytku w 2011 roku ratusz stał się siedzibą instytucji organu samorządowego.

Pomnik na rynku

Pomnik na radziejowskim rynku wzniesiony w 1967 r. jako pomnik ku chwale rewolucji październikowej 1917r. Po upadku komunizmu w Polsce, pomnik z powodu braku możliwości jego niwelacji, w 1996 roku został dedykowany sławie bohaterów oręża polskiego. Napis na płycie granitowej brzmi: „Wieczna Chwała Obrońcom Ojczyzny -Cedynia 972 - Berlin 1945”

Pomnik

Tadeusza Kościuszki

Pierwotnie wzniesiony 3 maja 1918 r na radziejowskim rynku, w przededniu odzyskania przez Polskę niepodległości. W 1940 roku okupanci hitlerowscy dokonali jego rozbiórki. Pomnik w 1987r. zrekonstruowano i ulokowano go na skwerze przy radziejowskiej bibliotece. Znajduje się na nim inskrypcja „Tadeuszowi Kościuszce, na rocznicę zgonu, 1917, rodacy”

Pomnik

Władysława Łokietka

Odsłonięcie tablicy nastąpiło w dniu 27 września 2008 roku z inicjatywy dyrektora i społeczności szkolnej, z okazji 70 rocznicy działalności szkoły i ustanowienia króla Patronem radziejowskiego Liceum Ogólnokształcącego oraz 677 rocznicy bitwy pod Płowcami.

— — — — —
— — — — —
OSIEDLE FANTAZJA
RADZIEJÓW

Osiedle Fantazja to wyjątkowe miejsce na mapie Radziejowa. Nowoczesny zespół dwóch, pięciokondygnacyjnych budynków jest idealną propozycją dla rodzin, które cenią spokój oraz bezpieczną przestrzeń, ale także dla młodych, poszukujących swojego pierwszego wymarzonego mieszkania.

Kompleks mieszkaniowy zaprojektowano w taki sposób, aby spełniał najważniejsze wymagania przyszłych nabywców - **praktyczne metraże mieszkań, zagospodarowany teren zielony z użyciem małej architektury, stojaki na rowery, balkon w każdym lokalu, budynki wyposażone w windy, mieszkania dedykowane dla osób niepełnosprawnych, garaże oraz naziemne miejsca postojowe.** Dodatkowo Osiedle Fantazja będzie **osiedlem zamkniętym.**

Osiedle zamknięte

Dwie windy w każdym budynku

5 kondygnacji

72 mieszkania, o zróżnicowanych metrażach od 35 do 67 m²

46 naziemnych miejsc postojowych oraz 48 przestronnych garaży

Doskonała lokalizacja pod kątem wypoczynku na świeżym powietrzu oraz łatwego dostępu do handlu, usług i szkół

 COMFORT

Budujemy dla Ciebie

Wybierz swoje wymarzone mieszkanie!

+48 451 172 462

sprzedaz@jlcomfort.pl

www.jlcomfort.pl

ul. 1 Maja 29, Radziejów

46. Dni Radziejowa 26 czerwca 2022

AQSTYKI
VIZARD

W programie:

- godz. 16.00 - występ grup wokalnych przy RDK
- godz. 16.30- występ Zespołu Folklorystycznego
Pieśni i Tańca **"KUJAWY"**
- godz. 17.00 - koncert radziejowskiej grupy muzycznej
AQSTYKI
- godz. 18.00 - koncert zespołu **TRZY KORONY**
- godz. 19.00 pokaz-show strong mana-
Mariusz Pudzianowski
- godz. 20.00 koncert disco-polo **PUDZIAN BAND**
- godz. 21.00 zabawa taneczna z zespołem **VIZARD**

ponadto: wesołe miasteczko, stoiska handlowe i gastronomiczne

miejsce: teren miasteczka ruchu drogowego przy ul. Sportowej